

*

'כי יצר לב האדם רע מנעריו' –

'פירוש, על דרך אמרם ז"ל במסכת בבא קמא שור האצטדין שנגח פטור, דכתיב כי יגח ולא שיגחוהו. והן האדם מנעריו קודם שיבחין למאוס ברע ולבחור בטוב, יקדמנו הרע משננער ממעי אמו, והרע מדריכו בבחינתו, והיה כי יגדל כבר הטביע בו הרע, כמו שהטביעו הנגיחה בשור האצטדין. וטעם זה יועיל לבל דנו בהכרת אבל על כל פנים ענוש יענש על אשר איננו שומע בקול האלקים. וישתנה משור המתלמד כי הוא מותר האדם מן הבהמה למאוס ברע בהכירו ולבחור בטוב. והועיל טענת ר'ע מנעריו' שלא יתבעס ה' עליו כל כך שנראה שהפליא לעשות, כי יש לו סיבה להרשיע לצד לימודו מנעריו' (אור החיים נח תכא).

דף מ

'אפוטרופוסים – משלמין מן העלייה ואין משלמין כופר'. נקט 'משלמין מן העלייה' ולא 'משלמין נזיקין' – לומר שבמועד מדובר ולא בתם (שיטה). וסבר האי תנא כסומכוס שאין מעמידים אפוטרופוס לתם לגבות מגופו).

יל"ע כיון דכופרא כפרה שמה אין צריך לשלם ממיטב כבשאר נזיקין, הגם דכתיבא ביה 'נתינה'. ואם נחדש כן י"ל שלכך הנגיד התנא 'מן העלייה' ו'כופר' – לימדנו בזה שכופר אינו משלם מהמעולה שבנכסיו. ואולם בתוס' (ה. ד"ה למעוטי. וכ"ה ברשב"א במהדורות המתוקנות) נראה שנקטו כדבר פשוט שהכופר משתלם ממיטב.

'אפוטרופוסים – משלמין מן העלייה ואין משלמין כופר. מאן תנא כופרא כפרה, ויתמי לאו בני כפרה נינהו...' אף על פי שהיה אוי לחייב את האפוטרופוס בכופר ולא את היתומים שהרי הוא הפושע בשמירת השור – לא חייבוהו חכמים, דאם כן מימנעי ולא עבדי. והחשיבו כאילו הותנה מראש שאינו מקבל עליו שמירה לענין זה.

ולא אמרו שישלם האפוטרופוס עתה ולכשיגדלו היתומים ישלמו לאפוטרופוס, כמו שאמרו כן לענין נזיקין – שהרי היתומים אינם שייכים בכופר כלל (עפ"י הרא"ה; ים של שלמה; מנחת שלמה צ סד"ה עוד). ועוד, בנזיקין הוצרכו חכמים להכניס את נכסי היתומים בשעבוד להפרע מהם – מפני תיקון העולם, אבל בכופר שאין סיבת חיובו לתיקון העולם אלא לכפרה, אין מקום לחייבם. וגם את האופוטרופוס הוצרכו לפטור דא"כ מימנעי ולא עבדי כאמור (עפ"י בית מאיר).

א. לכאורה נראה שזה שפטרו את האפוטרופוס אינו מכח 'הפקר בית דין – הפקר' אבל מדאורייתא חייב, אלא שמעיקרא תקנו לו שאינו נכנס בשמירה ואחריות לענין זה. ואף לצאת ידי שמים נראה שאינו צריך. שאם לא נאמר כן, אפשר עדיין שיימנעו מלהימנות אפוטרופוס, להיות אחראים בדיני שמים על הריגת השור. אולם בשו"ת אג"מ חו"מ ח"א יב אין נראה כן. ע"ש.

ב. אעפ"י שהיתומים לא פשעו כלום אלא האפוטרופוס – צריכים אנו לסברת 'יתמי לאו בני כפרה', כי סוף סוף שורם לא היה שמור והזיק, וכמו שנתבאר לעיל ב:

'כופרא – כפרה... כופרא – ממונא'. ודאי גם האומר כופרא ממונא אינו חולק על כך שמגיע לבעליו עונש מיתה בידי שמים ככתוב, והתשלום שחייבתו תורה הוא 'פדיון נפשו'. אלא שמוכח ומבואר מכמה

מקומות שהתורה החליפה את עיקר דינו ועונשו, שלא יהא במיתה אלא בתשלומין. ואם כן השאלה היא בגדרם של אותם תשלומין; האם עשאתם תורה לגמרי כחייב ממון, או ענינם כענין הקרבנות מאחר וסוף סוף הם באים תמורת מיתה (עפ"י מנחת שלמה צ. והאריך בראיות רבות שעונש מיתה מוחלף מעיקרו בתשלומי כופר, דהכי קים להו לר"ל. אכן בסוף הסימן הקשה מכמה מקומות על יסוד זה, ונשאר ב'צריך עיון').

'שור של שני שותפין כיצד משלמין כופר, משלם האי כופר והאי כופר, כופר אחד אמר רחמנא... האי חצי כופר והאי חצי כופר, כופר שלם אמר רחמנא...'. ממשמעות לשון הגמרא דייקן המפרשים (ע' מגיד משנה י, מהרשב"א; חזון איש יד, ח) שודאי משלמים כופר, והשאלה היא רק כיצד משלמים, האם משלם כל אחד כופר שלם או חצי. (אולם בספר ההשלמה לא משמע כן. וע"ע באילת השחר). עוד כתבו ראשונים שהשאלה היא רק למאן דאמר 'כופרא - כפרה', אבל לאומר 'ממונא' הרי זה ככל חיובי ממון ששניהם ביחד משתתפים בתשלום אחד.

ויש שכתבו שהשאלה היא רק לדעת הסובר כופר דמי ניזק, אבל אם דמי מזיק - משלמים שני השותפין כדמי שניהם, ואין זה 'שנים' אלא גידונים כמזיק אחד גדול (ע' אמת ליעקב לגר"י קמינצקי. וכיוון בדבריו אלו לדברי האור-החיים משפטים כא, ל ועוד).

ומסתבר שלדעת האומר 'דמי מזיק' משלם כל אחד כפי דמיו, פדיון נפשו, ואין אומרים הואיל ושותפותם בשור שוה יחלקו בשוה מסך דמי שניהם. ואם אי אתה אומר כן הלא עדיין ספק הגמרא שייך גם לאומר 'דמי מזיק', שהרי לפי הצד 'כופר שלם ולא חצי' לא ניתן לחייב כל אחד בחצי כופר מהסך הכולל.

'חייבי כופרין מאי, כיון דכפרה הוא, כחטאת ואשם דמי, מחמר חמיר עילויה ולא בעי משכוניה, או דלמא... ובעי משכוניה. אמר ליה: שבקן, אסתגר בקיימתא'. להלכה נחלקו הראשונים ז"ל; הרמב"ם פסק (נזקי ממון יד) שממשכנים, והריטב"א (מכות ב:) כתב שמספק אין ממשכנים אותו. וכן כתב שם הרמב"ן שחייב כופר הוא כקרבנות, ענין שבינו לבין השמים ואינו חייב כלפי חברו, ואין כופין עליו (וכן פסק הרי"א"ז כאן). וכן כתב בפירושו התורה (משפטים), שלכן כתיב 'אם כפר יושת' - לפי שאין כופין או ממשכנין עליו (והאריך בדבריו אלו בכלי חמדה שם).

[בבאור דעת הרמב"ם, המ"מ כתב [עפ"י התוס' והרשב"א] שהרמב"ם מדבר על מישכון ב"ד, ולא נסתפקו בגמרא אלא ביורשים אבל ב"ד ודאי ממשכנים. ומהרש"ל ולחם משנה כתבו שספק כפרה נידון לחומרא. וי"ל שהרמב"ם מפרש שהספק הוא על בית דין [וכן נראה במאירי] והרי זה כספק איסורין; האם מוטל על בית דין חייב כפיה על זה. ופסק לחומרא ככלל ספק דאורייתא. וכיו"ב להלן בבעיא דשותפין פסק הרמב"ם לחומרא שכל אחד משלם כופר. וע"ע במובא ביוסף דעת מכות ב:]. ע"ע במובא בערכין כא לענין מישכון בכופר ובקרבנות.

'לימא ליה תורא שאילי אריא לא שאילי'. יש לפרש הטענה בשני אופנים: האחד, אילו היה תם לא היה נוגח. לפרוש זה אם אכן ארע דבר שאינו נובע מחמת טעותו - יתחייב השואל (כן כתבו מהנה אפרים שומרים יג; שער המשפט רצא, א).

או יש לפרש שקבלת שמירתו מעיקרא בטעות היתה ופטור הוא מכל חיובי שומר (כן פרש מהרי"ק קנה. והוציא מכאן הלכה לכיוצא בזה, שבמקום טעות נפטר לגמרי מחיובי 'שומר'. והביאו הרמ"א חו"מ רצא, ד. וכן הוכיח באור שמח הל' נזקי ממון ד, יא).

(ע"ב) 'אם תם הוה מודינא ומפטריןא'. להלן (ע"ה) נחלקו אמוראים על המודה בקנס ולא חייב עצמו בכלום, האם נפטר בהודאתו אם לא, ודעת רבי יוחנן ורב המנונא [וכן הלכה] שאין הודאה פוטרת אלא אם חייב עצמו בהודאתו, כגון שהודה שגנב ובכך חייב את עצמו בתשלומי קרן. ולכאורה צריך לומר שסוגייתנו נוקטת כדעה החולקת, שהרי בהודאת נגיחה של שור תם אינו מחייב עצמו בכלום, ואין זו הודאה הפוטרת [פוטרת] דוקא, אך גם אי אפשר לחייבו על סמך הודאתו, אלא שאם יבואו עתה עדים – יחייבוהו].

אולם יש לחלק בין 'פלגא נוקא קנסא' לשאר קנסות, שיש אומרים שאף כי לא מועילה תפיסה בקנס, בחצי נזק של תם – מועילה תפיסה, ולכן אפשר שנקרא מחייב עצמו בהודאתו שהרי אילו הניזק יתפוס על סמך הודאתו של זה – לא נוציא מידו (עפ"י שער המלך עבדים ה, טו ד"ה וליישב. וע' גם נחלת יצחק עב, ז בהגהה). או שמחייב עצמו בכך שיעשה מועד על פיו אם יגח שתי נגיחות (עפ"י נודע ביהודה תנינא אה"ע כג ועוד. אך אין הדבר מוסכם אם השור נעשה מועד עפ"י הבעלים).

שיטת הראב"ד (מובא ברשב"א לעיל לג. וע' לעיל לה: ובסיכומים לדף טו) שבחצי נזק של שור תם, בניגוד לשאר קנסות, אינו נפטר בהודאתו. והקשו עליו מסוגייתנו (וע' בקצות החושן א סק"ח). יש מי שכתב שלא אמר הראב"ד אלא אליבא דרבי עקיבא, שהניזק נעשה שותף בשור, אבל לר' ישמעאל הרי זה כשאר קנסות, וכבר כתבו הראשונים כאן שהמשא-ומתן בסוגיא הוא רק אליבא דר' ישמעאל, ומובן אם כן ששאלו שייפטר בהודאתו (חדושי הגר"ד בעניני ח"א נ,ה. ע"ע במצוין בסיכומים לעיל טו).

הקשו חכמי הדור האחרון: כיצד תועיל הודאת השואל לפטרו הלא החיוב לשלם הוא מגופו של השור, והרי השור אינו שלו אלא של בעליו, וא"כ לכאורה חיובו של השואל אינו אלא כלפי הבעלים ולא כלפי הניזק?

יש מפרשים שהכוונה שהיה אומר לבעלים שיודה הוא, והיו שניהם נפטרים (חזון איש ב"ק ז, ט). ויש אומרים שאכן קושיית הגמרא אליבא דר' ישמעאל בלבד שיכול לסלקו בזווי, וכיון שהשואל חייב בדמים, הרי זה 'מרשיע את עצמו' (אור שמח נזקי ממון ד, ח).

וע"ע דרכים עמוקות בחדושי הגר"ח הלוי הל' נזקי ממון ד, ד; שעורי הגר"ש שקאפ לג, ד ובשערי ישר ז, כב. וע"ע בחדושי הגר"ט ('השלם') ב"ק קטו.

'אי תם הוה מעריקנא ליה לאגמא'. כבר תמהו בתוספות איזו טענה היא זו שהיה בכחו לגזול. ופירשו שבטענות אפשריות הללו היה יכול להתפשר עמו. וכתב המהרש"ל כי חלילה להוציא מדברי התוספות שמותר לו לאדם לטעון טענות עוולה לחברו כדי שיאות הלה להתפשר עמו, אלא כאן שונה שיש לו לשואל תרעומת על המשאיל מפני שלא ידע שהוא מועד ולא נזהר בשמירתו כל הצורך, הגם שהכיר בו שהשור נגחן. וכיון שכן, אי אפשר למחות בו בטענה זו, באופן שאילו היה עושה מה שאומר היו מועילים מעשיו, כגון הברחה לאגם. 'ואפילו הכי ירא שמים יזהר'.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד קפו) תמה על סברתו, לו יהא שיש כאן תרעומת, וכי משום זה מותר להפסיד את חברו בצורה כזו? והעיר שם על השמטת הפוסקים והשו"ע חידוש זה של המהרש"ל. ע"ש. אמנם גם מהרש"ל לא אמר שמותר לו לעשות אותם תחבולות, רק שמ"מ יש לו טענה לומר בידי היה לעשותם ועי"כ הייתי מתפשר [אלא שאילולא התרעומת, לא היה לב"ד לקבל טענה כזו, שאין לנו להחזיק את ידיו בטענה שהיה יכול לעשות דבר האסור].

אך צ"ע בכל עיקר הגידון להוכיח מהתוס', הלא נראה פשוט בכוננתם שעל אף שאסור לעשות כן, אך כיון שמכל מקום יש לו טענה כזו שהיה עושה, וגם אינו גזל ממש [שאם כן יטען הלא כנגדו, רשאי אני שלא לקבל דבריך לומר הייתי גזול – ע' ברא"ש בשטמ"ק, וזו כוונת קושית התוספות], א"כ הרי חוזרת כאן טענת שמירה בטעות, שאפשר שלא היה מוכן לקבל עליו מועד אלא תם מחמת הפשרה שהיה בידו לעשות, ואף כי אסור הוא, שמא בכל זאת היה עושה כן. וסו"ס קבלה בטעות יש כאן.

'ונימא ליה אי אהדרתיה ניהליה (נשצ"ל 'ניהלי') הוה מעריקנא ליה לאגמא? – משום דאמר ליה סוף סוף לאו מעלייה הוה משתלמי...! המקשה בקושינו סמך על המשך הדברים: **'היכא דלית ליה נכסי מאי איכא למימר'**, ואין זו קושיא נפרדת אלא באור הקושיא הקודמת (שיטה). וכן פרש רבנו פרץ בקושית הגמרא לעיל 'ולימא ליה תם שאילי מועד לא שאילי'. והראב"ד שם פירש באופן אחר.

'הוה מעריקנא ליה לאגמא' – ושם אשחטנו ואביאנו בצנעה ואוכלנו (ראב"ד).

'כגון דאקדים בי דינא ותפסיה'. מתרץ בזה גם הקושיא הראשונה; כיון שתפסו בית דין את השור על פי עדים, שוב אי אפשר לו להודות ולהפטר (עפ"י המאירי ועוד. וע' בקצות החושן א סק"ה). ולכן נקטו 'בי דינא' ולא אמרו שתפסו הניזוק – כי אמנם טענת 'מעריקנא' סרה במקרה זה אך יכול היה עדיין להודות ולהפטר מאחר ואין כאן 'הרשעת בית דין' (תורת חיים). ואולם הרא"ה גרס שבעל דין תפסו, ונקט להפך; אילו ב"ד היו תופסים, היה יכול להודות ולהיפטר [נוקט שבתפיסת ב"ד לא קרינן ביה 'אשר ירשיעו'], ועתה שהניזוק תפסו שוב אין הלה נפטר בהודאתו. [זהו חידוש, שמועילה תפיסה בקנס לענין שלא יפטר הלה בהודאתו (עראב"ד ורמב"ן לעיל טו). ושם דוקא בשור תם קאמר].

'נימא ליה אתפסתיה לתוראי בידא מאן דלא מצינא דאשתעווי דינא בהדיה'. התוס' פירשו שהיה לו לחוש שמא היה מועד. ובתורת חיים תמה על כך, ופירש שהואיל והשואל חייב באונסין כגון בלסטם מזוין שנטלו, הלכך כל שלא החזירו לידי המשאיל חייב, הגם שאינו פושע כלל בתפיסה זו.

'לאו כל כמינך דמייעדת ליה לתוראי' – לדונו כמועד כשחוזר לרשותי, לפי שאתה לא שמרת עליו יפה בעודו ברשותך [אך לא מטעם שאין כאן העדאה בבעלים, כי השואל לא גרע מאפוטרופוס שמעידים בפניו] (עפ"י רשב"א ורא"ה).

'דכל מקום שהולך שם בעליו עליו' – וההעדאות שהעידו אצל בעליו לא נתבטלו, אבל סיפא שהעידו בשואל – אותן ההעדאות נתבטלו, ולגבי משאיל לא נתייעד לעולם (ר"א מגרמישא בשיטמ"ק).

*

'מה להלן בדניק אף כאן בדניק'.

המלה 'להלן' משמעותה בלשון חכמים: 'שם', 'במקום אחר' [והוא לשון 'הלאה' בלשון הקדש, שגם שם משמעו כן, כמו 'ויאמרו גש הלאה' – סור למקום אחר]. ולא 'לפנינו' (= 'לקמן'). כמו כאן, לומדים מ'שיתה' האמורה קודם לכן 'שיתה' האמורה כאן.

וכן בפסחים צו. ראש השנה ה: סוכה כז. חגיגה יא. יבמות כד. כתובות לח. ועוד – בכל אלו השתמשו ב'להלן' על דבר הנאמר קודם לכן ולא אחרי כן (כשימוש המקובל כיום).

דף מא

זכי מאחר דמתם קטלינן ליה, מועד היכי משכחת לה... כגון שהוזמו זוממי זוממין. ואם תאמר, אף בלא הזמה אתה מוצא כגון שבאו שלש כתות יחד להעיד על השור, ולא הספיקו לגמור דינו עד שנגח נגיחה רביעית.

ויש לומר, הואיל ומיד כשנגמר הדין, בית דין שולחים להביא את השור, ואם נגח עד שלא נטלוהו – בעל השור פטור מנזק שלם שהרי נמצא בבית דין כדי להעיד בפניו, ועדיין לא הוטל עליו לשמרו כמועד, וא"כ אי אתה מוצא שיגח נגיחה רביעית ויתחייב נזק שלם. אבל באופן של הזמה, גם אם נגח בעודו בבית בעליו חייב מאחר וכבר הועד שלש פעמים בעדויות הראשונות (עפ"י תור"פ).

אעפ"י ששור תם מחויב בשמירה, ולחד מ"ד אף שמירה המעולה ממועד, מ"מ מבואר בתור"פ שכל עוד לא היה סיפק לחזור ולשמרו לאחר שהועד אינו חייב נזק שלם, שאין כאן פשיעה של מועדות. [וכמו שצריך העדאה בפני הבעלים דוקא, אעפ"י שגם תם מחויב בשמירה ופושע גמור הוא כשלא שמר]. ומסתבר שהוא הדין אם היה אנוס מלהגיע לשורו ולשמרו. ונראה שזהו הטעם לכך שבהוזמו זוממי זוממין חייב עד שלא יצא מב"ד, הגם שבדין היה לו להאמין למוזימים ולהחזיק שורו כתם – אך בעצם כיון שאף תם צריך שמירה מעולה אין לו שום טענת פטור. ומצד האמת הלא כבר הועד מקודם. ויש אומרים שלא הוצרכו להעמיד כן אלא כדי לקיים שלש העדאות בפני הבעלים, וכמאן דאמר ליעודי גברא, אבל לדעת האומר 'ליעודי תורא', וכן למסקנא שהעמידו כשבעל השור היה נוכח בנגיחות – אין צריך להעמיד בהזמה דוקא אלא שבאו שלש כתי עדים בפעם אחת (עפ"י גליון תוספות בשיטמ"ק).

'במכירין את בעל השור ואין מכירין את השור... איבעי לך נטורי כולי בקרך'. הראב"ד והרשב"א והרי"ד פרשו שבנגיחה הרביעית הוכר שהוא זה שנגח את שלש הנגיחות הקודמות. ואולם בדברי הרמב"ם (נזקי ממון י, ג) מבואר שאין ידוע אם זהו אותו שור, ואפילו הכי חייב בכופר 'הואיל והועדו הבעלים שיש להם בבקרים שור שהרג שלש פעמים, היה להם לשמור כל בהמתם, ומאחר שלא שמרו – משלמין את הכופר'.

ואף על פי שאפשר שאין זה אותו השור שנגח שלש פעמים, וזה שנגח עתה – תם הוא, והרי תם אינו משלם כופר [ומנימוקו של הרמב"ם משמע שאין הטעם משום ההנחה שמן הסתם אותו השור הוא זה שנגח שוב]?

יש לחדש שההעדאה לענין חיוב כופר שונה במהותה מההעדאה לענין תשלום נזיקין, כי הכופר עיקרו חיוב הבעלים (ע' להלן מד: כופר – חיוביה דבעלים ונזיקי שור – חיוביה דשור) וכיון שהבעלים מותרים, גם אם שור זה אינו מותרה ביחוד – חייבים בכופר, משא"כ בתשלום נזיקין, החיוב שייך לממון עצמו שמוזק שהוא עיקר המחייב, לא פשיעת הבעלים ואשמתם (הגרנ"ט קט).

בזה יישב פסקי הרמב"ם שלענין כופר כתב שמועד לבהמה הוי מועד לאדם, משא"כ גבי נזיקין – שיש לחלק בכל אלו בין חיוב כופר לנזיקין.

אך נראה שסברא זו לבד, התראת הבעלים, אינה מספקת לחיוב כופר, שהרי אם נודע שהשור שנגח עתה הוא תם, הגם שהבעלים לא ידעו זאת, לא שמענו לחייב נזק שלם, ורק כשאין ידוע חייב. וצ"ב.